

B. Povaha brněnské koncepce areálových studií, areál a jeho vztahy

Metodologickým východiskem výzkumu, který měl a má obohatit filologické vědy a výuku jazyků a literatur, je projekt integrované žánrové typologie, brněnské pojetí literární komparatistiky a genologie a ovšem areálové koncepce, které počínají nikoli americkými areálovými studii, ale zcela autochtonně Josefem Dobrovským a slavistickou školou 18. a 19. století. To vše začalo na Masarykově univerzitě v Ústavu slavistiky kolem let 1997–1998. Zdaleka však nejde pouze o obohacení filologické výuky z hlediska informací a kontextové šíře: jde o důležitý metodologický posun, který bychom mohli charakterizovat jako zpevnění filologického jádra a posílení okolní plazmy příbuzných a blízkých vědních oborů: tedy na jedné straně překonání imanentní uzavřenosti filologie, na druhé straně postupné spojení lingvistiky a literární vědy jako již rozpojených součástí původní filologické jednoty. Původní oborová synkretičnost vycházela z menší specializace jednotlivých oborů: proto také vznikaly monografie z dějin jazyka a literatury a vše se v nich chápalo jako celek: jazyk je materiálem literatury a literatura je realizační plochou jazyka, jenž se manifestuje v textech a mluvních projevech. K tomu se postupně dodávala časová (historická, diachronní) a funkčně synchronní dimenze. Oproti původnímu pojetí se začala vytrácet prostorová filologie, která je nejvíce spjata se zónami a areály, a tedy s tím, co se v těchto prostorách děje a co je nutné znát a pochopit. Je to prostor přírodní, ale také společenský a politický: na hraně přírodně sociálního se pohybuje sexuální život a svět obou pohlaví, stejně jako rodina. K filologii se tu přirozeně připojují sociologie, politologie, filozofie, psychologie, gender studies aj. Současně je zřejmé, že jazyk a texty nevystihují areál zcela, ale také – z druhé strany – že areál z valné části promlouvá jazykem a jeho produkty.

V rámci brněnské koncepce areálových studií a filologicko-areálových studií, tedy v rámci doktorského studia Teorie areálových studií a bakalářsko-magisterského studia Filologicko-areálových studií vznikl i Kabinet (jako vědecký tým) a později i Seminář filologicko-areálových studií jako jedna ze součástí Ústavu slavistiky (kromě Seminářů východoslovanských jazyků a literatur, západoslovanských jazyků a literatur a balkanistiky a jihoslovanských filologií) a také speciální ediční řada Brněnské texty z filologicko-

-areálových studií vedle edice, která má areálový ráz jen občas – Brněnské texty k slovakistice.⁴⁸

Areálový charakter z řady Brněnské texty k slovakistice má řada textů různého tematického záběru.⁴⁹

Areálová studia zasáhla také do Univerzity třetího věku Masarykovy univerzity a do jejich vysoce ceněných textových výstupů.⁵⁰ Některé výstupy vznikaly zase na bázi mezinárodních projektů nebo koncepcí vzešlých z Ústavu slavistiky a občanských sdružení, jež sídlí na FF MU.⁵¹

Nový impuls brněnské koncepci filologicko-areálových studií poskytl tříletý projekt OPVK Další vzdělávání pracovníků v oblasti filologicko-areálových studií: kromě krátkých zahraničních pobytů, expertních přednášek, seminářů a workshopů realizovaných

48 Viz mimo jiné: I. Šuša: Holokaust v taliánskem a slovenskej memoárovej literatúre. Seminář filologicko-areálových studií, Ústav slavistiky, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, ediční série: Brněnské texty z filologicko-areálových studií, sv. 1, editor série: Ivo Pospíšil. TRIBUN EU, Brno 2009. V. Franta – I. Pospíšil: Josef Jirásek jako rusista, slovakista a umělec slova. Seminář filologicko-areálových studií, Ústav slavistiky, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, ediční série: Brněnské texty z filologicko-areálových studií, sv. 2, editor série: Ivo Pospíšil. Tribun EU, Brno 2009. Areálová slavistika a dnešní svět. Monografie z filologicko-areálových studií. Ed.: Ivo Pospíšil. Česká asociace slavistů. Tribun EU, Brno 2010. I. Pospíšil: Úvodní slovo. In: Areálová slavistika a dnešní svět. Monografie z filologicko-areálových studií. Ed.: Ivo Pospíšil. Česká asociace slavistů. Tribun EU, Brno 2010, s. 3–5.

49 Česko-slovenské vztahy v slovanských a středoevropských souvislostech (Meziliterárnost a areál). Brněnské texty k slovakistice IV. Editori: Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka. Ústav slavistiky FF MU, Brno 2003, 212 s.

Česko-slovenské vztahy, Evropa a svět. Brněnské texty k slovakistice VI. Eds.: Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka. Slavistická společnost Franka Wollmana a Ústav slavistiky FF MU, Brno 2004.

Problémy slovakistiky v zrcadle areálové filologie. Ed. Ivo Pospíšil. Ediční série: Brněnské texty z filologicko-areálových studií, sv. 3, editor série: Ivo Pospíšil. Česká asociace slavistů se sídlem v Brně s finanční podporou Literárního informačního centra v Bratislavě ve spolupráci se Slavistickou společností Franka Wollmana, Středoevropským centrem slovanských studií a Seminářem filologicko-areálových studií Ústavu slavistiky FF MU. TRIBUN EU, Brno 2010.

50 Klíčové problémy slovanských areálů. Ed.: Ivo Pospíšil. Univerzita třetího věku, Masarykova univerzita, Brno 2009. Střední Evropa jako kulturní průsečík a Slované: tradice – perspektivy – úskalí (několik vybraných okruhů). Eds: I. Pospíšil, J. Šaur. Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno 2011, 114 s.

51 Brněnská hungaroslavistika a česko-slovensko-maďarské vztahy. Eds: István Käfer, Ivo Pospíšil, red. Erika Sztakovicsová. Vydanie podporil IVF 21110172 Academic discussion on history, culture and religion of Visegrád nations: new directions. Gerhardus Kiadó. Vydané v spolupráci s Kabinetom hungaroslavistiky Ústavu slavistiky FF MU (Brno) a Českou asociací slavistov, Visegrád Fund, Segedín 2012.

Radek Čermák, Giuseppe Maiello: Nástin dějin a literatury Lužických Srbů. Středoevropské centrum slovanských studií, edice Evropské obzory, Brno 2011, s. 5–6.

pro ten účel nově zřízeným Centrem filologicko-areálových studií jako součásti Ústavu slavistiky FF MU, jsou zde především rozsáhlé publikační výstupy.⁵²

- 1) I když se areálová studia prosadila – přes odpor tradicionalistů – dokonce oficiálně i v Praze (kde se jimi ovšem zabývali prakticky i předtím), kde je dnes zaštiťují historiografové, objevují se „spásné pochybnosti“. Myslím, že v této chvíli se problematika areálových studií konečně dostala z roviny emocionální do roviny věcné. Nebo je aspoň šance, aby tomu tak bylo. Tedy je třeba nebrat areálová studia jako nějaké nové náboženství, ale zcela věcně jako kognitivní nástroj. Právě proto je role advocata diaboli tak nutná. Negativní hodnocení areálových studií bývá spínáno s tím, že to může být nový „odpadkový koš“, to jest oblast, kam se všechno svede, aniž by to vedlo k nějakému novému poznání, tedy že tento obor nemá vlastní vymezení, hranice a předmět bádání. Není to nic nového, neboť nové či staronové obory své hranice a definice teprve „za pochodu“ hledají. I když areálový přístup není nijak nový, nikdy se areálová studia nestala samostatným, autonomním oborem – v Brně od roku 2009 v rámci programu Filologie jako bakalářské a magisterské studium, již řadu let pak v podobě Teorie areálových studií jako studium doktorské. Zmíněné nebezpečí je reálné a podobné workshopy mají diskusním způsobem směřovat k hledání těchto hranic, aniž bychom je a priori stanovovali. Takto postupuje např. politologie, odvozovaná u nás často z historiografie a z political science americké a německé (dříve Staatswissenschaft – tak se v jejich jazyce nazývá dodnes např. ve Švédsku), gender studies, ekologie apod. K tomu malou poznámku: nedomnívám se, že bychom měli areálová studia koncipovat jako něco zcela nového, jak to někdy dělají naši sociologové nebo politologové v rámci nynějšího diskursu. I v 19. století i později byly přece politické vědy, které se různě jmenovaly a hrály jistou úlohu v různých ideologiích – podobně je tomu s areálovými studii. Jsme tedy odhodláni – a byl bych rád, kdyby tomu

52 Sorabistika – metodologie, zkušenosti a budoucí směřování. Eds: Ivo Pospíšil, Josef Šaur a kolektiv. Masarykova univerzita 2011. Nosné tradice české slavistiky. Eds Ivo Pospíšil, Josef Šaur. Vydáno péčí Centra filologicko-areálových studií při Ústavu slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Masarykova univerzita, Brno 2012. Areál Ruska ve světle historických výročí (1709, 1812, 1941, 1991): jazyk – literatura – dějiny kultury. Eds: Ivo Pospíšil, Josef Šaur. Masarykova univerzita, Brno 2012. Postmodernismus: smysl, funkce, výklad (Jazyk – literatura – kultura – politika). Brněnské texty k slovakinistice XV. Týmová monografie. Vydáno péčí Centra filologicko-areálových studií při Ústavu slavistiky FF MU. Eds: Ivo Pospíšil, Josef Šaur, Anna Zelenková. Masarykova univerzita, Brno 2012. Česká polonistika: nové výzvy, nová témata. Ivo Pospíšil, Roman Madecki a kol. Vydáno péčí Centra filologicko-areálových studií při Ústavu slavistiky FF MU. Masarykova univerzita, Brno 2012, s. 3–4. Evropské areály a metodologie (Rusko, střední Evropa, Balkán a Skandinávie). Eds: Ivo Pospíšil, Josef Šaur. Masarykova univerzita, Brno 2011.

tak skutečně bylo – že nemíníme psát v areálových studiích rok nula, ale vědomě navazujeme na to, co se v této oblasti stalo v minulých desetiletích až do 18. století, samozřejmě funkčně a výběrově.

- 2) Důraz na prostorové (spaciální, zónové) vztahy také není nový (Gaston Bachelard, Mircea Eliade, Michail Bachtin), ale je tu zdůrazněn – oproti poetologii a chronotopičnosti – aspekt sociologický a politologický.
- 3) S hranicemi nové vědní disciplíny a jejím rozpětím je spojen i problém disciplinarity a interdisciplinarity, tedy hledání onoho průniku, jenž bude vlastním okruhem nového oboru. Říká se tomu někdy „řemeslo“, to znamená znalost základních „grifů“, které dobře známe z věd přírodních, technických, ale i exaktních a humanitních. Z tohoto hlediska se hyperbolicky uvádí, že tyto nové obory jsou „podvod“, tedy že jejich absolventi umějí vlastně „všechno a nic“, že jejich nový obor nemá přesněji vymezený předmět a mechanicky vymezené minimální penzum toho, co se s oborem obvykle ztotožňuje (souhrn charakteristických, trochu mytizovaných znalostí, které se tradují např. v matematice, fyzice, medicíně, filologii apod. – s tím jsou spojeny i klíčové předměty, „postrach“ adeptů oboru, kdysi např. v medicíně anatomie, ve filologii historická mluvnice nebo syntax apod.). Toto vše se musí v nových oborech vyprofilovat, patrně však jinak a s jiným výsledkem – není možné všechno kopírovat podle oborů, jež se rodily staletí. S tím souvisí poměr filologického a sociálně-vědního studia v areálových oborech. V brněnském provedení je to dáno již tím, že jde o filologicko-areálová studia, tj. v podstatě o transcendenci filologie, která je východiskem i jádrem oboru: areálovost je v tomto pojetí nikoli mechanickou syntézou nebo „roztokem“ filologie a sociálních věd, ale přirozeným přesahem filologie.
- 4) Nutno se vyhnout módnosti areálových studií, tedy nekritického zdůrazňování všeho, co s areálem souvisí, naopak vše relativizovat právě vztahem čili relací k jiným pojmům a koncepcím.

Zde bychom mohli vytyčit několik okruhů:

- 1) Areálová studia a sociální vědy
- 2) Areál a fikční světy (to ponechme povolanejším, kteří to vytvořili a úporně o tom píšou)

- 3) Areál a vizualizace (např. polská koncepce ikonosféry⁵³)
- 4) Areál a dějiny literary/teorie literárních dějin
- 5) Areál a dialog kultur
- 6) Areál a kulturologie

Pojmy „**dialog kultur**“ a „areálová studia“ jsou více kultivovány (alespoň u nás) teprve v posledních letech, ale jejich podstata byla známa dávno, často však vystupovala po jinými jmény: kulturněhistorická škola vycházela z podobných premis, pojmy jako kulturní prostor nebo geografické pojetí filologie jdou nejméně do 18. století a *via facti* ještě dále, nemluvě o amerických *area studies* jako rámci pro sovětologii období studené války. Jinak řečeno: kulturní dialog má vždy prostorový rozměr a odehrává se v konkrétním areálu, jenž má prostorovou, ale i časovou dimenzi, dění v areálu je vždy soustředěno kolem kultury a kulturního dialogu, i když jde o rozmluvy nejen o literatuře, ale také o umění, společenské etiketě, ekonomii a ekonomice i politice. Kulturní dialog znamená rozmluvu, spor dvou nebo více stran nebo multilaterální výměnu hodnot – také ta se vždy odehrává v konkrétním prostoru, resp. tento prostor překonává. Vytváří tak předpoklad k vzniku kulturních nebo úžeji literárních centrismů, rámců, kam se tyto procesy soustřeďují.

53 Viz např. Dariusz Rott: *Bracia Czescy w dawnej Polsce*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2002. *Śląsk literacki. Materiały V sesji śląskoznawczej Pracowników Naukowych, Studentów i Gości Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 8–9 listopada 2000*. Pod red. Mariana Kisiela, Barbary Morcinek-Cudak i Tomasza M. Głogowskiego. *Pallas Silesia* 2001. Zbigniew Kadłubek – Dariusz Rott – Renata Ryba – Piotr Wilczek: *Literatura Staropolska. Sredniowiecze – Renesans – Barok*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2002. Dariusz Rott: *Leksykon przypomnień. Literatura dawnej Polski. Średniowiecze – renesans – barok. Setnik pisarzy a dzieł*. Ex Libris, Warszawa 2002. Viz naše recenze: *Různé aspekty ikonosféry* (Krystyna Kossakowska-Jaros: *Śląsk znany. Śląsk nie znany. O kulturze literackiej na Górnym Śląsku przed pierwszym progiem umasowienia*. Uniwersytet Opolski, Opole 1999. *Dwudziestowieczna ikonosfera w literaturach europejskich: Wizualizacja w literaturze*. Pod redakcją Bożeny Tokarz. „*Śląsk*“, Katowice 2002. Dariusz Rott: *Bracia czeszy w dawnej Polsce*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2002). *Slavica Litteraria*, X 6, 2003, s. 187–188. *Slezská poezie v kulturním proudění věků* (Zbigniew Kadłubek – Dariusz Rott: *Oczy Charibelli. Ślady petrarkizmu w siedemnastowiecznej łacińskiej poezji śląskiej*. Biblioteka fundacji „Pallas Silesia“. Redaktor serii: Dariusz Rott. Katowice – Pszczyna 2004. Frank Wedekind: *Trost. Poeszenie. Wybór poezji. Ausgewählte Dichtungen*. Przekład i opracowanie Teresa Kowalska. Biblioteka fundacji „Pallas Silesia“. Redaktor: Dariusz Rott. Katowice 2004). *Slavica Litteraria*, X 8, 2005, s. 226–227.

Přesahy zejména literárních vědců ke **kulturologii** by neměly být pouhým opakováním starších fází kulturní historie nebo jejich variantami: bohužel se nezřídka stává, že jimi jsou. Jinak řečeno: ani tato nová fáze kulturologického bádání, která je vlastní druhé polovině 20. století a období těsně po ní následujícím, se nemůže vyhnout otázce předchůdců a toho, k čemu tehdy – tj. zhruba od poloviny 19. století – došli. Zde se ovšem nabízí celý roj metodologických postupů, mezi nimiž význačné místo zaujímá prostorové chápání kultury a postupy sociálních věd, tedy zejména sociologie, dnes však ještě častěji také politologie (Politikwissenschaft, political science), mezinárodní politiky a žurnalistiky a masmediálních studií, gender studies atd.

Dialog kultur mě v minulosti zajímal z několika hledisek: kromě konkrétního příkladu rozporuplných česko-ruských kulturních, zejména literárních vztahů to byl na prvním místě dialog jako takový a později jeho různé projevy a vztahy k jiným jevům, mimo jiné také k areálovým studiím, a jeho projevy, např. literatura virtuální autenticity⁵⁴.

V obecnějším zamyšlení jsme došli k tomu, že sousloví „dialog kultur“ má v podstatě rozpornou povahu, že je módní, často užívané: připomíná tím jiná žurnalistická sousloví z kulturní a literární sféry, například „magický realismus“ nebo jiné pojmy, zejména z politiky, resp. politologie, které se již ve své době – tedy včera a dnes – značně vyprázdnily.

Dialog na povrchu funguje jako způsob komunikace, ale má svou významnou úlohu i jako médium strategie lidského chování a jednání, jako prostředek dosahování cílů. Obecně je v povědomí to, že dialog je pozitivním prostředkem lidského dorozumívání, že vede k rozrušování nezdravého izolacionismu. Jestliže v této obecné poloze je dialog vítaným uvolněním napětí, ve funkci instrumentální je především prostředkem názorového střetu, který nakonec vede k prosazení jistých hledisek a k nastolení situace, jaká před dialogem nebyla. Je tedy dialog ve své instrumentální podobě především nástrojem změny, změny poměru mezi účastníky dialogu, změny vnitřní, tedy v jejich myšlení, ale i změny vnější – v jejich existenciální situaci. Dialog má tedy v sobě potenci být nejen mírumilovným výměníkem názorů, ale také zbraní, nástrojem boje. Řekli bychom, že lidské dějiny jsou z tohoto hlediska nekonečným dialogem bytostí, společenství a společností, civilizací a kultur a že tedy dialog v širokém slova smyslu jako konfrontace byl

54 Viz naši stať *Próza virtuální autenticity a existenciálního znejistění*. SPFFBU, X 10, Slavica Litteraria, s. 5–20.

hlavním hybatelem všech historických změn a že tedy nutně předpokládá vítěze a poražené.⁵⁵

Nicméně asi největší význam má dialog kultur pro koncipování komparatisticky chápaných literárních dějin a především teorie literární historie. Úvahy o teorii literárních dějin nejsou nové, ale v dnešní době znovu ožívají; v české tradici stačí připomenout Reného Wellka a jeho práci z 30. let minulého století. Tedy to, co se pod cizím vlivem objevuje teprve v těchto letech jako reakce na dlouhou absenci historicity, je hodně zpozdilé.⁵⁶

Dnes se globalizace se projevuje i jako snaha politizovat literární vědu. Zde to však má svůj důvod: často jsou literárněvědné názory zprostředkovaným výsledkem politické a celkové společenské situace, vyvozování literatury a literární vědy ze širších souvislostí –

55 Viz naše studiu ze sborníků *Dialog kultur: My a oni: ve středu i na okraji. Poznámky k česko-ruským literárním vztahům*. In: *Dialog kultur I. Sborník příspěvků z odborného semináře – Hradec Králové 14. 11. 2001*, katedra slavistiky, Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové, OFTIS, Ústí nad Orlicí 2002, s. 13–39. Několik úvah o dialogu obecně a o dialogu kultur zvláště a o jejich místě v literární vědě. In: *Dialog kultur II. Sborník příspěvků z vědecké konference s mezinárodní účastí pořádané ve spolupráci se Společností Franka Wollmana při FF MU v Brně, Hradec Králové 12. 11. 2002*, Ústí nad Orlicí 2003, uspořádal Oldřich Richterek, s. 7–19. Kulturní dialog a areálová studia (několik poznámek o spojitosti pojmů). *Dialog kultur III. Sborník příspěvků z vědecké konference s mezinárodní účastí pořádané ve spolupráci se Společností Franka Wollmana při FF MU v Brně a Českou asociací rusistů. Hradec Králové 26. 10. 2004*. OfTis, Ústí nad Orlicí 2005, s. 17–24. *Dialog kultur v Hradci Králové jako tichá výzva*. In: *Dialog kultur IV. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference pořádané ve spolupráci se Slavistickou společností Franka Wollmana při FF MU v Brně a Českou asociací rusistů. Hradec Králové 23.–24. 1. 2007*. Uspořádal Oldřich Richterek. OfTis, Ústí nad Orlicí 2007, s. 9. Trivialita a hledání virtuální autenticity jako nového dialogu. In: *Dialog kultur IV. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference pořádané ve spolupráci se Slavistickou společností Franka Wollmana při FF MU v Brně a Českou asociací rusistů. Hradec Králové 23.–24. 1. 2007*. Uspořádal Oldřich Richterek. OfTis, Ústí nad Orlicí 2007, s. 21–27.

56 Odkazujeme tu k řadě studií, které jsme publikovali v posledních letech a kde je uvedena i další literatura, se kterou je polemizováno nebo jež se tu komentuje, např. *Genologie a žánrovost*. In: *Významové a výrazové premeny v umění 20. storočia. Anotačný blok prihlásených referátov na medzinárodnú vedeckú konferenciu. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Prešov 2005*, s. 27–28. *Literární věda a literatura*. In: *Teória umeleckého diela. Literárnovedné a spoločenskovedné súvislosti, vzťahy a dotyky*. Ed.: Viera Žemberová. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis, Prešov 2007, s. 267–361. *Literární věda mezi progresivismem a konzervatismem*. In: *Z problematiky literárnej vedy. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie organizovanej pri príležitosti životného jubilea prof. PhDr. Pavla Petrusa, DrSc. (26. október 2007)*. Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove 2007, s. 188–204. *Problém teorie literárních dějin a jeho interdisciplinární souvislosti*. In: *Filozoficko-estetické reflexie posthistorického umenia*. Ed. Jana Sošková. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis, Studia Aesthetica, Prešov 2008. *Problema slavizmov i njegov kontekst*. *Primerjalna književnost*, december 2005, št. 2, s. 17–32. *Primerjalna književnost, srednjeevropski kulturni prostor in teorija literarne zgodovine*. *Primerjalna književnost* 31.2.2008, s. 137–148.

to v podstatě odpovídá zásadám moderně pojatých areálových studií (*Integrovaná žánrová typologie*, 1999, *Areál – sociální vědy – filologie*, 2002; *Litteraria Humanitas XI, Crossroads of Cultures*, 2002; *Comparative Cultural Studies in Central Europe*, 2004; *Česko-slovenské vztahy v slovanských a středoevropských souvislostech*, 2003; *Česko-slovenské vztahy, Evropa a svět*, 2004; *Litteraria Humanitas XIII. Austrian, Czech and Slovak Slavonic Studies in Their Central European Context*, 2005) a také to souvisí s demytizací některých skutečností. Na jiném místě jsme tyto snahy ukázali prizmatem jedné knihy, která na počátku nového tisíciletí po právu zaujala a jejímž autorem je Galin Tihanov, profesor srovnávací literatury na univerzitě v britském Lancasteru.⁵⁷

Každý literární historik stojí před zásadním problémem: co do „své“ literární historie dát a podle jakých kritérií postupovat. Například problém dějin české literatury, k níž se počítají díla psaná staroslověnsky, latinsky, česky, ale nikoli německy, může být názorným příkladem – jiné národní literatury, zvláště ve střední Evropě a na Balkáně, na tom jsou podobně. Je to onen kruciólní bod, v němž se spojuje literárněvědná metodologie, literární teorie, literární historie a ovšem literární kritika, přičemž jen jedna z těchto disciplín je povýtce axiologická. Imanentním literárněvědným metodám se obvykle vytýká malé zření k axiologickým kritériím: právě člen Pražského lingvistického kroužku René Wellek je však důkazem, že jeho metodologie se snažila vymanit z imanentního okruhu, být „měkčí“, více vnímat axiologické momenty a zapracovávat je do konceptu teorie literární historie i do samotných literárních dějin.

Z tohoto hlediska **je velmi důležité integrovat do modelu literárních dějin také model dějin areálové literární vědy**: ta sice vytváří ve vztahu k zkoumané literatuře metavztah, ale současně z hlediska kulturně prostorového, tedy areálového, je součástí celého literárního vývoje, který modeluje, je jím modelována a brána jako celek; to zdaleka neplatí jen o literární kritice, která se na literárním procesu podílí bezprostředněji, ale o literárních dějinách a teorii, které dnes více než kdy jindy vstupují do ontologie literatury jako takové. Souvztažnost literární vědy, resp. estetiky a konkrétních literárních projevů dobře viděl nedávno zesnulý filozof, estetik a literární vědec Zdeněk Mathauser (1920–2007), když ve svém díle záměrně, intenčně tyto dvě oblasti systematicky spojoval v jedno kontinuum. Viděl například fenomenologii nejen ve filozofii a estetice, ale také přímo v krásné literatuře a jejím poetologickém modelování, pravidelně oživoval svá teoretická schémata exkurzy do jiných druhů umění, resp. i do jiných systémů, které

57 Viz I. Pospíšil: Teoretická konstrukce a naplněnost kontextu (In margine „nové západní literárněvědné rusistiky“). *Opera Slavica* 2006, č. 3, s. 31–36.

mají invenční povahu.⁵⁸ Příznačný je také teoretikův zájem o klíčové literární jevy, jakými byli v jeho případě V. Majakovskij nebo M. Cvetajevová.

Jak již poznamenal R. Wellek⁵⁹, současná teorie literárních dějin nemůže neobsahovat osu axiologickou. Zde může dojít k sporům o tzv. hodnotu a rovnost v literatuře. Svůj názor jsem vyjádřil již několikrát, mj. v recenzích a samostatných studiích, jejichž tématem byly knihy Ivana Dorovského a dnes již zesnulého Jána Košky – oba vycházejí v podstatě z prostorové koncepce Dionýze Ďurišina a jeho týmu. Žádný kánon nemohou určovat jen příslušníci národních literatur dané zóny, kánon je nadnárodní, překračuje bezohledně jakékoli hranice, umění a estetika nepodléhají žádnému diktátu a jestli ano, tak jen dočasně. Žádná pozitivní diskriminace nemůže být stálým doprovodným prvkem vývoje, snad jen jeho dočasným a pomocným prostředkem, neboť vývoj má své vlastnosti, k nimž patří i kategorie velikosti: co je velké, má automaticky výhodu proti tomu, co je malé – s tím nelze nikde nic dělat a výjimky jen potvrzují pravidlo.⁶⁰

Druhá polovina 20. století znamenala v teorii i historii literatury enormní obrát – jmu k masové kultuře, masové literatuře, resp. tzv. triviální literatuře. Je to obrát více než pochopitelný. Konec 60. let 20. století předznamenal – v podstatě ve všech druzích umění – obrát od modernismu k postmodernismu. Dominantní rysem literatury konce 20. a počátku 21. století je masivní invaze triviality. Jestliže za její základ považujeme jistou alternativnost poetiky a jejích modelů, nacházíme tu již jasné styčné body s postmodernou. Zde je konec 60. let a počátek 70. let 20. století skutečně zlomovým obdobím skoro

58 Z. Mathauser: *Báseň na dosah eidosu. Ke stopám fenomenologie v ruské literatuře a literární vědě*. Univerzita Karlova v Praze, Praha 2005. Viz o tom dále *Literatura a filozofie* (Zdeněk Mathauser). Kolektivní monografie. Eds: Ivo Pospíšil, Jan Zouhar. Katedra filosofie, Ústav slavistiky FF MU, Brno 2008.

59 R. Wellek: *The Theory of Literary History*. Praha: Travaux de Cercle Linguistique du Prague 6. Praha 1936. Viz také sb. *Writing Literary History. Selected Perspectives from Central Europe* (2006). Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien: Peter Lang Verlag.

60 Viz mj. naše úvahy *Hodnoty a hodnocení znovu* v kurzu (*Literatura w kręgu wartości. Materiały z VI sesji z cyklu „Świat jeden, ale nie jednolity“*. Bydgoszcz 21–23 października 2002 roku. Pod redakcją i ze wstępem Lidii Wiśniewskiej. Bydgoszcz 2003). *Opera Slavica XIV.*, 2004, 3, s. 51–52. *Hodnoty a literatura*. Universitas 1988, č. 5, s. 16–22. *Hodnoty a rovnost v literatuře*. Dvě knihy a jejich inspirativní hodnota. *Studia Balcanica Bohemo-Slovaca VI*, sv. 2, Sekce literárněvědná a kulturologická. Sekce jazykovědná. Příspěvky prezentované na VI. mezinárodním balkanistickém sympoziu v Brně ve dnech 25.–27. dubna 2005. K vydání připravili Pavel Boček, Ladislav Hladký, Pavel Krejčí, Petr Stehlik a Václav Štěpánek. Red.: Václav Štěpánek. Ústav slavistiky FF MU, Historický ústav AV ČR, Matice moravská, Brno 2006, s. 757–767. *Hodnoty, hodnocení a souvislosti v literární historii: ruská literatura v zrcadle několika přehledových a slovníkových kompendií a v pojetí českého Slovníku ruských, ukrajinských a běloruských spisovatelů*. In: *Philologica LVII*, Univerzita Komenského, Bratislava 2003, s. 211–221. *The Problem of Value and Equality in Comparative Literary Studies: the Past and the Present (Some Comments on the Conception of „Area Value“)*. In: *The Horizons of Contemporary Slavic Comparative Literature Studies*. Ed. by Halina Janaszek-Ivaničková. Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2007, s. 39–49.

ve všem: konec romantických revolucí v USA a západní Evropě, konec „lidských tváří“ socialismu v Evropě takzvané východní, resp. v sovětském bloku, realita, status quo, tvrdé kontury znamenají také nové posuny v nazírání umění a světa. Oproti iluzivnímu nebo intencně deziluzivnímu umění se objevuje silnější tendence chápat umění znovu jako hru, jako alternativní svět, který nemá s reálným světem mnoho společného. Vytváření nové podoby teorie literární historie současně stále více spjato s filozofií obecných dějin, s představou neustálé konfrontace s minulým literárním vývojem, který se nám jako ponorná řeka vrací do současnosti: není to sice nic zcela nového, ale síla, intenzita a význam tohoto impaktu je mnohem větší než v minulosti, stačí srovnat boom této literatury v světovém měřítku, například i ve střední Evropě, s tím, co v české literatuře představovala kdysi oživená barokní poetika a styl v díle katolických autorů meziválečné doby, nejmarkantněji Jaroslava Durycha (1886–1962). Teoretik literárních dějin by měl tedy brát více do úvahy probleskování minulého vývoje v současnosti a zase zrcadlení literární minulosti dnes.

Několikasvazková publikace Johna Neubauera a Marcela Cornis-Popea *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries*⁶¹ vyvolává řadu afirmací, ale také otázek a problémů, které nás vedou k návratu k vlastnímu účelu literární komparatistiky jako výsostně areálové disciplíny.

Když uznáváme, že poetologické hodnoty neznají nebo nemají znát hranic ani tzv. pozitivní diskriminaci, neboť čtenáři oceňují estetický efekt a další komponenty a funkce literárního artefaktu, aniž by se museli zajímat o historicko-politicko-kulturní důvody vzniku takového díla, musíme současně odmítnout snahu hodnotově unifikovat literární proces, tj. představovat jeden model jako vzorový, a tedy následováníhodný. Potom pojem „belatedness“, tedy jakási „zpozdilost“, „zpoždění“ bude termínem pejorativně axiologickým, tedy fakticky diskriminačním. Každá národní literatura má své vývojové paradigma, žádná literatura nemusí tedy jinou „dohánět“ nebo „předhánět“, neboť je ve svém vývoji autonomní a může s jinými entitami interreagovat, může je imitovat, jejich podněty transformovat, ale jinak má svůj vlastní vývojový rytmus, jenž je axiologicky autochtonní.

61 John Neubauer, Marcel Cornis-Pope (eds): *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries*. I–IV. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 2004–2010.

To jsem formuloval mnohokrát jinde⁶² a nazval „prae-post efekt“ nebo „prae-post paradox“.

Pojem „literary culture“ nás poněkud vrací k pojetí tzv. kulturně historické školy 19. století, ale současně akcentuje jednak vědy o znaku, jednak speciálnost literatury včetně průnikových center.

A zde se dotýkáme i kardinálního problému areálových studií ve vztahové oblasti ke všemu, co bylo výše uvedeno, tedy i k areálové komparatistice, kulturologii nebo dialogu kultur, totiž toho, co se nepodařilo ani Warrenovi a Wellkovi, ani Ďurišinovi, totiž propojit „extrinsic a „intrinsic“, to, co jsem v jiné souvislosti před mnoha lety nazval interpoeticitou.⁶³ Poznání jazyka a literatury je v konceptu filologicko-areálových studií nejen východiskem, prostředkem, ale také cílem transcendence k sociálním a jiným humanitním vědám – bočním produktem je ovšem komplexnější poznání areálu skrze jazyk a jeho textové produkty.

62 Souborně nejnověji viz naši knihu *Ruský román znovu navštívený. Historie, uzlové body vývoje, teorie a mezinárodní souvislosti: Od počátků k výhledu do současnosti*. Ed.: Jaroslav Malina, obálka, grafická a typografická úprava Josef Zeman – Tomáš Mořkovský, Martin Čuta, ilustrace Boris Jirků. Nadace Universitas, Edice Scientia, Akademické nakladatelství CERM v Brně, Nakladatelství a vydavatelství NAUMA v Brně, Brno 2005.

63 I. Pospíšil: Sedmero úskalí a inspirací. *Slovenská literatúra* 1993, 4, s. 292–295.